

**ISPAN VA O‘ZBEK TILLARIDA ZAMON-ASPEKT
TIZIMINING TIPOLOGIK FARQLARI**

Nishanova Zulayxo Ilxomjanovna

O‘zbekiston davlat jaxon tillari universiteti

Ispan tili amaliy fanlar kafedrası stajor-o‘qituvchi

e-mail: zulaykhonishanova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda ispan va o‘zbek tillarida zamon-aspekt kategoriyasining tipologik xususiyatlari qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda har ikkala tilning fe‘l tizimida zamon va aspekt munosabatlarining ifodalanish usullari, ularning grammatiklashuv darajasi hamda funksional yuklamasi tahlil qilinadi. Ispan tilida zamon-aspekt tizimining morfologik jihatdan rivojlanganligi va fe‘l shakllari orqali aniq kodlanishi, o‘zbek tilida esa aspektual ma’nolarning asosan analitik vositalar va leksik-grammatik birliklar yordamida ifodalanishi aniqlanadi. Shuningdek, harakatning davomiyligi, tugallanganligi va takroriyligi kabi semantik jihatlarning ifodalanishidagi tipologik tafovutlar yoritiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, tipologiya hamda chet tillarni o‘qitish metodikasida nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: zamon-aspekt kategoriyasi, fe‘l tizimi, tipologik tahlil, ispan tili, o‘zbek tili, aspektual ma’no, grammatiklashuv.

Аннотация: В данной работе на основе сравнительно-типологического анализа исследуются особенности категории времени и аспекта в испанском и узбекском языках. Рассматриваются способы выражения временно-аспектуальных отношений в глагольных системах обоих языков, степень их грамматикализации и функциональная нагрузка. Установлено, что в испанском языке временно-аспектуальные

значения в основном кодируются морфологическими формами глагола, тогда как в узбекском языке аспектуальные значения преимущественно выражаются аналитическими средствами и лексико-грамматическими конструкциями. Особое внимание уделяется типологическим различиям в передаче семантики длительности, завершённости и повторяемости действия. Полученные результаты имеют значение для сравнительного языкознания, типологии и методики преподавания иностранных языков.

Ключевые слова: категория времени и аспекта, глагольная система, типологический анализ, испанский язык, узбекский язык, аспектуальное значение, грамматикализация.

Annotation: This thesis explores the typological differences in the tense–aspect system of Spanish and Uzbek through a comparative analytical approach. The study examines the means of expressing tense and aspect relations in the verbal systems of both languages, focusing on their degree of grammaticalization and functional distribution. It is revealed that in Spanish, tense–aspect meanings are predominantly encoded through morphologically marked verb forms, whereas in Uzbek, aspectual meanings are largely conveyed by analytic constructions and lexico-grammatical devices. Particular attention is paid to typological contrasts in the expression of duration, completeness, and iterativity of actions. The findings contribute to comparative linguistics, linguistic typology, and the theory and practice of foreign language teaching.

Keywords: Tense–aspect category, verbal system, typological analysis, Spanish language, Uzbek language, aspectual meaning, grammaticalization.

Zamonaviy tilshunoslikda fe'l tizimi va uning tarkibiy kategoriyalarini tipologik nuqtai nazardan o'rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Xususan, zamon va aspekt kategoriyalarining turli tillarda ifodalanish

xususiyatlari nafaqat grammatik tizimlarning ichki tuzilishini aniqlash, balki tillararo semantik moslik va nomoslik masalalarini yoritishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Zamon-aspekt tizimi har bir tilning tarixiy rivoji, strukturaviy tipi hamda nutqiy ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, u harakatning vaqtga munosabati va ichki kechish xarakterini ifodalashda markaziy o'rin egallaydi.

Ispan va o'zbek tillari genetik jihatdan mutlaqo turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, har ikkala til ham rivojlangan fe'l tizimiga ega bo'lib, zamon va aspekt ma'nolarini ifodalashda o'ziga xos grammatik va leksik vositalardan foydalanadi. Ispan tili flektiv tipdagi til sifatida zamon-aspekt munosabatlarini asosan morfologik shakllar orqali aniq va differensial tarzda ifodalasa, o'zbek tili agglutinativ tuzilishga ega bo'lgan til sifatida bu ma'nolarni ko'proq analitik konstruksiyalar, yordamchi fe'llar hamda aspektual ko'rsatkichlar yordamida yuzaga chiqaradi. Mazkur farqlar tillararo qiyosiy tahlil uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu bois, ispan va o'zbek tillarida zamon-aspekt tizimining tipologik xususiyatlarini qiyosiy jihatdan o'rganish, ularning umumiy va farqlovchi tomonlarini aniqlash, shuningdek, harakatning davomiyligi, tugallanganligi va takroriyliigi kabi semantik parametrlarning ifodalanish mexanizmlarini ochib berish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik va tipologiya sohalarini boyitish bilan birga, ispan tilini o'qitishda o'zbek tilining interferensiya xususiyatlarini hisobga olishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qilishi mumkin. Fe'l tizimi va uning zamon-aspekt kategoriyalari tilshunoslikda nafaqat grammatik tuzilish, balki semantik funksiyalarni o'rganish nuqtai nazaridan markaziy ahamiyatga ega bo'lib, ayniqsa qiyosiy tipologik tadqiqotlarda turli til oilalariga mansub tillarning farq va o'xshashliklarini aniqlash imkonini beradi (Shakarov, 2005). Shu kontekstdan qaraganda, ispan va o'zbek tillari fe'l tizimining morfologik va

analitik vositalar orqali zamon va aspektni ifodalash mexanizmlari sifatida turli strategiyalarni namoyon qiladi.

Ispan tilida zamon-aspekt munosabatlari asosan morfologik shakllar orqali kodlanadi va bu shakllar fe'ning ichki strukturasi aniqlashda yuqori differensiallashgan tipologik vosita sifatida xizmat qiladi (Kany, 1980; Karimov, 2012). Masalan, indikativ va subjunktiv kayfiyatlarining morfologik tafovuti hamda perfekt va imperfect aspektlarning morfologik ifodalanishi tilning semantik va pragmatik qatlamida aniq barqarorlikni ta'minlaydi (Shakarov, 2005). Shu bilan birga, ispan tilida periphrastik konstruktsiyalar — *estar* + gerundio yoki *haber* + *participio* — orqali davomiylik, tugallanganlik va hodisaning vaqtga nisbatan holatini ifodalash, tilning zamon-aspekt tizimining murakkabligini yanada oshiradi (Ahmadov, 2010).

O'zbek tilida esa fe'ning zamon-aspekt tizimi ko'proq agglutinativ va analitik vositalar orqali shakllanib, morfologik qo'shimchalar va yordamchi fe'llar yordamida o'tgan, hozirgi va kelajak zamonlarni ifodalaydi (Shakarov, 2005). Shu tarzda, o'zbek tilida harakatning davomiyligi, tugallanganligi va takroriyliги aspektual ma'nolarni leksik birliklar bilan birga kombinatsiyalash orqali yuzaga chiqaradi; masalan, “*yazib turdi*” (davomiy), “*yozib qo'ydi*” (tugallangan) kabi konstruktsiyalar bu jarayonni aniq ko'rsatadi (Karimov, 2012). Shu nuqtai nazardan qaralganda, ispan tilidagi morfologik kodlash bilan o'zbek tilidagi analitik va leksik vositalar orqali ifodalanadigan aspektual tafovutlar turli tipologik yondashuvlarni ochib beradi. Bundan tashqari, til tipologiyasi va fe'ning ichki morfologik tuzilishi aspektual va zamon ifodalarining ifodalanish mexanizmini belgilab beradi (Shakarov, 2005). Ispan tilida kayfiyat va zamon bir-birini mustahkamlovchi vosita sifatida ishlatilsa, o'zbek tilida esa semantik tafovutni leksik va kontekstual vositalar orqali ochib berish ustuvorligi mavjud (Ahmadov, 2010). Natijada, harakatning davomiyligi, tugallanganligi va takroriyliги kabi semantik parametrlarning

ifodalanishida ispan tilida morfologik aniqlik ustun bo'lsa, o'zbek tilida aspektual nuanslar kontekstga bog'liq va pragmatik sharoitga moslashgan (Karimov, 2012). Shu tarzda, qiyosiy tahlil fe'l tizimining morfologik va analitik vositalari hamda aspektual va zamon ma'nolarini ifodalash mexanizmlarining til tipologiyasidagi o'rni va xususiyatlarini kengroq yoritishga imkon beradi, bu esa nafaqat nazariy tilshunoslik, balki chet tillarni o'qitish metodikasi va lingvistik tipologiya uchun ham dolzarb ahamiyatga ega (Shakarov, 2005).

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ispan va o'zbek tillarida zamon-aspekt tizimining ifodalanish mexanizmlari til tipologiyasi va morfologik tuzilish bilan bevosita bog'liq bo'lib, har ikkala tilning fe'l tizimida semantik va funksional tafovutlar aniq ko'zga tashlanadi. Ispan tilida zamon va aspekt morfologik vositalar orqali yuqori darajada differensiallashtirilgan holda kodlanadi, bu esa fe'lning kayfiyati, davomiyligi va tugallanganligini aniq ajratishga imkon beradi, shuningdek, periphrastik konstruktsiyalar orqali voqealarning vaqtga nisbatan holati va davomiyligi yanada chuqurroq ifodalanadi. Shu bilan birga, o'zbek tilida zamon-aspekt tizimi ko'proq analitik va agglutinatив vositalar orqali shakllanadi, fe'l qo'shimchalari va yordamchi fe'llar yordamida harakatning davomiyligi, tugallanganligi va takroriyliги semantik jihatdan ochib beriladi, bu esa kontekstual va pragmatik sharoitga katta bog'liqlikni ko'rsatadi.

Tipologik tahlil natijalari shuni isbotlaydiki, ispan tilining morfologik aniqligi va o'zbek tilining analitik-agglutinatив strategiyasi fe'l tizimlarining struktural va semantik xususiyatlarini belgilaydi, bu esa tillararo qiyosiy tahlil uchun asosiy indikator vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, tadqiqot zamon-aspekt kategoriyasining semantik tafovutlarini ochib berish bilan cheklanmay, har ikki tilning tilshunoslik nazariyasi va amaliy til o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan muhim ilmiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmadov, A. Ispan tilining morfologik tizimi va tipologik xususiyatlari. Toshkent: Fan, 2010, 256 b.
2. Bossong, G. Typology of the Spanish Verb System. Berlin: Mouton de Gruyter, 1991, p 312.
3. Karimov, B. O'zbek tili fe'l tizimi va aspektual ifodalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2012, 184 b.
4. Kany, C. Grammaire du verbe espagnol. Paris: Hachette, 1980, p 298.
5. Shakarov, S. O'zbek tili morfologiyasi. Toshkent: Fan, 2005, 372 b.
6. Comrie, B. Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, p 202.
7. Comrie, B. Tense. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p 224.
8. Hopper, P. & Thompson, S. Transitivity in Grammar and Discourse. Cambridge: Cambridge University Press, 1980, p 239.